

poštenje, onda naglašavam da je takva 'objektivnost' veoma izražena u pristupu povijesnim temama kod većine povjesničara moje generacije, ili bolje rečeno, kod većine povjesničara našeg doba. Držim da su gotovo svi pravi, autentični povjesničari 'objektivni' ili se trude da to budu i da odlučno odbijaju svako manipuliranje strukom kojom se bave. Duh našeg doba omogućuje takvo stajalište prema tumačenju povijesnih činjenica. Takva 'objektivnost' bila je nezamisliva u doba nacionalnih i političkih previranja XIX i početkom XX stoljeća, u poslijeratnom razdoblju i slično, kada su prevladavale 'angažirane' i 'tendenciozne' interpretacije u službi političkog pragmatizma. A što se tiče 'objektivnosti': ne bih nikada svjesno prešutio i ignorirao neki podatak samo zato što se on ne uklapa u moju 'viziju' problema koji proučavam, ili u moje znanstveno, političko i nacionalno uvjerenje; ne bih nikada stavio famozne točke (...) kao oznaku za ispušteni tekst koji ne potkrepljuje ta uvjerenja.¹²⁷

Petar Strčić

VIII. RAZDOBLJE PRVOGA SVJETSKOG RATA

Zanimanje za razdoblje hrvatske povijesti u prvom svjetskom ratu koje je bilo toliko živo u hrvatskoj historiografiji prva dva desetljeća nakon oslobođenja, bilo je još življe u posljednjem desetljeću i dalo je zrelije rezultate. Glavne teme istraživanja i obrade ostale su iste i kretale su se i dalje oko složene problematike nacionalnog pitanja i stvaranja jugoslavenske države 1918. U osvjetljavanju te problematike posvećivala se pažnja, kao i do sada, prvenstveno međujugoslavenskim odnosima, ali porastao je interes i za vanjskopolički aspekt povijesti ujedinjenja, naime za ulogu velikih saveznika u stvaranju jugoslavenske države, a proširila se i istraživanja o odjecima u Hrvatskoj i ostalim jugoslavenskim zemljama revolucionarnih promjena u Rusiji.

Izvori — Objavljena arhivska građa i rijetka memoarska literatura dokumentirale su uglavnom revolucionarna gibanja i prevratne dane raspada Austro-Ugarske i stvaranja jugoslavenske države te rad Jugoslavenskog odbora i odnose između tog Odbora i srpske vlade.

B. Stulli je objavio dokumente o revolucionarnom pokretu mornara i o zbivanjima u Istri i Rijeci u 1918. godini,¹ B. Krizman jedan zanimljiv dokument o prvom danu pobune mornara u Boki Kotorskoj,² a P. Strčić

¹²⁷ Daniel Načinović, Na putu vjerodostojnih valorizacija. Razgovor s Miroslavom Bertošom. Glas Istre XXXVI/41, Pula, 17—18. II 1979, 9 i Novi list XXXIII, Rijeka, isto.

¹ B. Stulli, Prilozi građi za historiju revolucionarnog pokreta mornara na našoj obali 1918. god., Arhivski vjesnik (dalje AVj) IX, 1966, 7—109; Novi prilozi građi za historiju revolucionarnog pokreta mornara na našoj obali 1917—1918, AVj X, 1967, 1—51; Nova građa za historiju 1918. godine u Istri i Rijeci, Vjesnik Histo-rijskog arhiva u Rijeci i Pazinu (dalje VHA) XIII, 1968, 149—179.

² B. Krizman, Jedan prilog historiji revolucionarnog pokreta bokokotorskih mornara (1. do 3. II 1918), Prilozi za istoriju socijalizma 1968/5, 529—537.

građu iz arhiva JAZU i Rijeke o osnivanju odbora Narodnog vijeća SHS na otoku Krku i o talijanskoj okupaciji Kvarnera.³

Vrlo je malo građe objavljeno o hrvatskoj politici u prvom svjetskom ratu. U zbirci memoarskih spisa hrvatskog političara J. Smodlake,⁴ jednog od odlučnih pobornika jugoslavenskog ujedinjenja, ima nekoliko njegovih kraćih sjećanja na dane provedene u austrijskim zatvorima od 1914. do 1917, na I. Lorkovića i J. E. Kreka kao i na rad privremene vlade za Dalmaciju, na delegaciju Narodnog vijeća SHS u Beogradu i na formiranje prve vlade Kraljevstva SHS, ali iznijeti podaci ne osvjetljavaju potpunije njegovu ulogu u pripremama Majske deklaracije 1917 (o kojoj inače piše M. Paulová na osnovu njegova saopćenja)⁵ i u danima stvaranja jugoslavenske države.

Z. Kulundžić je objavio izbor iz političkih spisa Stj. Radića,⁶ ali iz važnog razdoblja prvoga svjetskog rata donio je samo sedam članaka i govora iz 1918. koji ne dokumentiraju evoluciju njegovih gledišta od 1914. do 1918. U dvotomnoj, pak, korespondenciji Stj. Radića koju je objavio B. Krizman⁷ ima samo jedanaest pisama iz toga razdoblja, uglavnom privatnog karaktera.

U svojoj knjizi o češkoj »Mafiji« i njenoj suradnji s Jugoslavenima M. Paulová je na kraju knjige, u posebnim priložima kao i u samom tekstu, donijela nekoliko zanimljivih dokumenata koji se odnose također na suradnju čeških i hrvatskih političara i na revolucionarnu aktivnost u hrvatskim zemljama protiv Austro-Ugarske.⁸

Za osvjetljavanje početaka rada Jugoslavenskog odbora važni su neslužbeni zapisnici sa sjednica tog odbora iz 1915. i 1916. koje je objavio Z. Passek.⁹ O konferenciji predstavnika srpske vlade i skupštine Jugoslavenskog odbora koja je završila potpisivanjem Krfske deklaracije od 20. srpnja 1917. F. Čulinović je u tekstu svoje rasprave o pravno-političkom značenju te deklaracije¹⁰ uključio u cijelosti nekoliko dokumenata iz arhiva Jugoslavenskog odbora, a D. Janković je na kraju svoje monografije o deklaraciji¹¹ objavio iz istog arhiva Trumbičeve bilješke kojima se dopunjuju iscrpne bilješke sa sjednica Krfske konferencije izdane u Beogradu 1924. u posebnoj ediciji.

³ P. Strčić, Otok Krk 1918. Građa o narodnim vijećima SHS i talijanskoj okupaciji 1918. godine. Rijeka 1968; Građa o talijanskoj okupaciji otoka Krka (od kraja 1918. do polovine 1919. god.), Rijeka 1970.

⁴ Zapisi Dra Josipa Smodlake, Zagreb 1972, 49—87.

⁵ M. Paulová, Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916—1918, Prag 1968, 236—237.

⁶ Stjepan Radić, Politički spisi. Autobiografija, članci, govori, rasprave, Zagreb 1971, 300—335.

⁷ B. Krizman, Korespondencija Stjepana Radića I, Zagreb 1972, 522—527.

⁸ M. Paulová, n. dj., dok. 4, 6, 11, 25, 26, 30, 31, 32, 38, 39.

⁹ Z. Passek, Bilješke sa sjednica jugoslavenske političke emigracije iz 1915. i 1916. g., Radovi Arhiva JAZU I, Zagreb 1972, 47—85.

¹⁰ F. Čulinović, Pravno-političko značenje Krfske deklaracije. Jugoslavenski odbor u Londonu. U povodu 50-godišnjice osnivanja (dalje JOL). Zagreb 1966, 161—228.

¹¹ D. Janković, Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine, Beograd 1967, 481—496.

Cjelovitije zbirke građe o aktivnosti i gledištima prvaka Jugoslavenskog odbora objavio je D. Šepić. U jednoj zbirci građe donijeti su još neobjavljeni opsežni izvještaji člana Odbora A. Mandića iz Rusije koji bacaju jasnu svjetlost na stavove ruske vlade i stranaka prema pitanju ujedinjenja Južnih Slavena i na rad oko prikupljanja dobrovoljaca u Rusiji kao i na prilike u dobrovoljačkim redovima.¹² Važnija za povijest Jugoslavenskog odbora je zbirka građe istog autora »Pisma i memorandumi Frana Supila 1914—1917«, objavljena 1967. u izdanjima Srpske akademije nauka i umjetnosti (str. 224), u kojoj je prikupljena sva ili gotovo sva Supilova korespondencija iz arhiva Jugoslavenskog odbora, iz privatnog arhiva R. W. Seton-Watsona i arhiva Foreign Officea u Londonu. Ta zbirka od 133 pisma, telegrama, izvještaja, promemorija i memorandumu, do tada većinom neobjavljenih, iscrpno dokumentira »diplomatsku« aktivnost i političke koncepcije F. Supila i na neki način dopunjuje monografiju istog autora »Supilo diplomat« (Zagreb 1961) o radu toga velikog pobornika demokratskog i ravnopravnog ujedinjenja jugoslavenskih naroda. Isti je autor objavio i zbirku političkih spisa F. Supila u kojoj je obuhvaćeno i razdoblje prvoga svjetskog rata.¹³

Literatura

Važne obljetnice koje su padale u posljednjem desetljeću, kao što su osnutak Jugoslavenskog odbora, Majska deklaracija, Krfska deklaracija, Oktobarska revolucija, raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države, te obljetnice Supilova rođenja (r. 1870) i smrti (1917), dale su povoda da se na znanstvenim skupovima, u cjelovitijim monografijama, tematskim zbornicima radova kao i u raspravama i člancima obrađuju pojedine šire ili uže teme koje se odnose na Hrvatsku u prvom svjetskom ratu ili pak, što je češće, na širu problematiku u koju se uklapa i hrvatska povijest tog razdoblja. Među znanstvenim skupovima valja spomenuti »Naučni skup u povodu 50-godišnjice Austro-Ugarske monarhije i stvaranja jugoslavenske države«, održan u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu u prosincu 1968,¹⁴ i »Politički život Jugoslavije od 1914. do 1945« koji je organizirao Treći program Radio-Beograda u ožujku 1973,¹⁵ a među zbornicima »Jugoslavenski odbor u Londonu — u povodu 50-godišnjice osnivanja« (dalje JOL) koji je objavila JAZU 1966. i tematski broj časopisa »Dubrovnik« (1970, br. 4) posvećen F. Supilu.

1) Monografije

U posljednjem desetljeću objavljeno je nekoliko ovećih monografija važnih za osvjetljavanje bitnih problema hrvatske povijesti i povijesti ostalih jugoslavenskih naroda u prvom svjetskom ratu.

¹² D. Šepić, Građa o radu istarskih predstavnika u Jugoslavenskom odboru I, VH XIII, Rijeka 1966—1967, 233—298, II, isto XIV, 1968, 183—269.

¹³ F. Supilo, Politički spisi, Zagreb 1970.

¹⁴ Pod istim naslovom je u Zagrebu 1969. objavljen zbornik referata održanih na tom skupu.

¹⁵ Pod istim naslovom je u Beogradu 1973. objavljen zbornik referata održanih na tom skupu.

Među njima najšira je po tematici knjiga D. Šepića: *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914—1918* (Zagreb 1970, str. 431). U njoj se osvjetljavaju »interni« i vanjskopolitički aspekti povijesti stvaranja jugoslavenske države. Šepić je obradio jugoslavensko pitanje u nacionalnoj politici hrvatskih, srpskih i slovenskih stranaka u Austro-Ugarskoj i u politici Jugoslavenskog odbora, srpske vlade i crnogorske vlade, zatim ga je prikazao kao dio nacionalnog pitanja u Austro-Ugarskoj, analizirajući planove i politiku austrijske i ugarske vlade prema Hrvatima, Slovencima i Srbima i njihovim nacionalnim težnjama i, naposljetku, ušao je u diplomatsku povijest stvaranja jugoslavenske države, ističući zavisnost stava sila Antante i Sjedinjenih Američkih Država prema jugoslavenskom ujedinjenju od njihove politike prema Austro-Ugarskoj i od držanja Italije prema stvaranju jedne veće južnoslavenske države na istočnoj obali Jadrana. Autor je posebnu pažnju posvetio utjecaju talijanske politike na stav Saveznika prema jugoslavenskom ujedinjenju i stoga ju je temeljito obradio u svim njenim fazama ističući kako se ni u fazi kada je u proljeće 1918. pristala na podržavanje borbe potlačenih naroda Austro-Ugarske za oslobođenjem i na »jadranski kompromis« s Jugoslavenima nije odrekla Londonskog ugovora koji je isključivao mogućnost jugoslavenskog ujedinjenja. Stručna kritika je istakla da je u toj knjizi prvi put temeljito obrađen vanjskopolitički aspekt stvaranja jugoslavenske države i da se ona po tematskoj obuhvatnosti najviše približila jednoj općoj sintezi povijesti jugoslavenskog ujedinjenja.¹⁶

Uža po tematici, ali također važna za povijest stvaranja jugoslavenske države i napose rad Jugoslavenskog odbora jest knjiga F. Čizmića, *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918* (Zagreb 1974, str. 317). U njoj su, iscrpnije nego u dosadašnjoj literaturi, prikazana previranja u redovima naših iseljenika u toku rata, akcija koja se vodila protiv austrofilskih i velikosrpskih struja i zauzimanje Jugoslavenskog odbora da se iseljeničke organizacije ujedine na programu oslobođenja i stvaranja nezavisne jugoslavenske države, koje je dovelo do osnutka Jugoslavenskoga narodnog vijeća u SAD. Autor je obradio i dobrovoljačko pitanje u Americi i krizu što je u odnosima između tog Vijeća i Jugoslavenskog odbora izmila poslije Krfske deklaracije koja nije odgovorila očekivanjima i gledištima naših iseljenika. S obzirom na važnost uloge naših iseljenika u propagandi i borbi za ujedinjenje, može se reći da je Čizmićevom knjigom dolično popunjena jedna od praznina u našoj historiografiji o ujedinjenju.¹⁷

Značajnije su za povijest stvaranja jugoslavenske države, osobito za bolje upoznavanje politike Srbije prema ujedinjenju, dvije opsežne knjige D. Jankovića koje su doduše vremenski ograničene na 1914—1915. i 1917. godinu, ali su tematski sveobuhvatne. Povrh toga, valja istaknuti da se u njima, u osvjetljavanju srpske, hrvatske i slovenske politike u pitanju ujedinjenja nastoji ispitati njihova klasna motiviranost, što je rjeđe prisutno u našoj historiografiji o ujedinjenju. U knjizi »Srbija i jugoslavensko pitanje 1914—1915« (Beograd 1973, str. 574) autor je obradio unutrašnje i međunarodne prilike u

¹⁶ Usp. ocjene: D. Jankovića, JIČ 1971/1—2; K. Milutinovića, *Mogućnosti* 1972/1; J. Pleterskog, *Naši razgledi* 28. V 1971.

¹⁷ Usp. ocjene: N. Popovića, JIČ 1975/1—2; J. Šidaka, HZ XXVII—XXVIII, 1974—75.

kojima se 1914. stvarao srpski program ujedinjenja i podvrgao kritičkoj analizi stavove srpskih stranaka, ističući njihovu tadašnju neodređenost prema pitanju ujedinjenja. Pored toga, ispitivao je na kakve je odjeke naišao srpski program ujedinjenja u jugoslavenskim krajevima Austro-Ugarske. Prema autoru, u prvom periodu rata 1914—1915. većina građanskih stranaka u Hrvatskoj i Slavoniji nije bila sklona ujedinjenju oko Srbije, te je ondje prevladavala velikohrvatska ideja sa zadržavanjem austrougarskog okvira, no povoljnije je raspoloženje za ujedinjenje sa Srbijom bilo u Dalmaciji i Istri. Janković obrađuje u svojoj knjizi i odnose između hrvatske političke emigracije i srpske vlade te početke Jugoslavenskog odbora.¹⁸ U knjizi, pak, »Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine« (Beograd 1967, str. 517) D. Janković je svestrano objasnio kako je došlo do saziva konferencije na Krfu, iscrpno je dokumentirao tok i zaključke te konferencije i prikazao na kakav je odjek Deklaracija naišla u redovima našeg iseljeničtva i u domovini. U jednoj i drugoj knjizi ima mnogo novih ili manje poznatih podataka o prilikama u hrvatskim zemljama, o politici hrvatskih stranaka, kao i o odnosima između srpske vlade i Jugoslavenskog odbora.¹⁹

O programu ujedinjenja srpske vlade u prvom svjetskom ratu pisao je vrlo iscrpno i M. Ekmečić u knjizi »Ratni ciljevi Srbije 1914« (Beograd 1973, str. 550), ističući kako je »ujedinjenje Jugoslavije« bio trajan cilj srpske povijesti i kako se srpska vlada u formuliranju ratnih ciljeva oslanjala na jugoslavensku, prije svega hrvatsku političku emigraciju, a od saveznika da je odlučnu pomoć očekivala najviše od Rusije. On obrađuje opsežno i odnose između srpske vlade i Jugoslavenskog odbora, pogotovo njegovih hrvatskih članova (Supila, Trumbića i dr.) i neslaganja između njih objašnjava uglavnom kao posljedicu razilaženja interesa između Rusije s jedne te Francuske i Velike Britanije s druge strane.²⁰

Važan prilog za povijest razvoja jugoslavenskog pitanja u Austro-Ugarskoj i napose za objašnjenje slovenske politike u prvom svjetskom ratu dao je J. Pleterški u knjizi »Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914—1918.« (Ljubljana 1971, str. 323.). Za razliku od mnogih ostalih monografija o povijesti ujedinjenja knjiga Pleterškog se ograničava gotovo isključivo na zbivanja u domovini, odnosno u slovenskim zemljama, koja s pravom smatra bitnim da bi se objasnio proces sazrijevanja svijesti slovenskog naroda o potrebi raskida s Austro-Ugarskom i ujedinjenja s Hrvatima i Srbima u nezavisnu državu, što je postavio kao osnovni zadatak svog istraživanja. On se zato najviše zadržava na evoluciji slovenske politike u prvom svjetskom ratu koja je dovela do Majske deklaracije 1917, do siječanjskog memoranduma Jugoslavenskog kluba (30. I 1918), i na kraju, do osnivanja »Narodnog sveta« u Ljubljani i odluke o ujedinjenju. Ta je knjiga zanimljiva i za hrvatsku povijest. U njoj se osvjetljava hrvatsko-slovenska suradnja 1915. godine prilikom održavanja »trščanskih sastanaka« (siječanj-travanj 1915) i »riječkih sastanaka« (ožujak 1915) na kojima je bila istaknuta

¹⁸ Prikazi B. Hrabaka, JIČ 1972/3—4, J. Pleterškog ZČ 1973/3—4; D. Šepića, ČSP 1974/1, kao i diskusija D. Kermaunera, JIČ 1974/3—4.

¹⁹ Prikazi: V. Strugara, JIČ 1971/1—2 i D. Šepića, ČSP 1969/1—2.

²⁰ Prikaz: N. Popovića, JIČ 1976/3—4.

težnja za ujedinjenjem i skrenuta pažnja na opasnost koja prijete od imperijalističkih težnji Italije na Jadranu. U knjizi ima i mnogo novih podataka o genezi Majске deklaracije, o radikalizaciji slovenske i hrvatske politike 1918, o revolucionarnim previranjima i o događajima koji su potkraj listopada 1918. doveli do stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba.²¹

Za osvjetljavanje vanjskopolitičkog aspekta u stvaranju jugoslavenske države 1918. zavređuje pažnju knjiga D. R. Živojinovića, »Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917—1919« (Beograd 1970, str. 305), u kojoj se obrađuju²² talijansko-američki odnosi s posebnim obzirom na jadransko pitanje te američka politika prema Austro-Ugarskoj i prema stvaranju jugoslavenske države.

Jugoslavenskim pitanjem u prvom svjetskom ratu i stvaranjem jugoslavenske države 1918. bavili su se i neki strani povjesničari u sklopu svojih proučavanja problematike prvoga svjetskog rata, osobito Austro-Ugarske, ili u vezi s poviješću svog naroda, a rjeđi su oni koji su proučavali samo povijest jugoslavenskih naroda u tom razdoblju.

Među njima svakako treba spomenuti sovjetskog povjesničara J. A. Pissareva koji je nakon niza tematski širih ili užih studija iz jugoslavenske povijesti objavio knjigu »Obrazovanje jugoslavskog gosudarstva« (Moskva 1975, str. 416). U njoj je,²³ također i na temelju vlastitih arhivskih istraživanja, obradio povijest stvaranja jugoslavenske države posvećujući posebnu pažnju borbi Južnih Slavena u Austro-Ugarskoj za oslobođenje te utjecaju Februarske i Oktobarske revolucije na prilike u Monarhiji i razvitak nacionalno-revolucionarne borbe jugoslavenskih naroda.

Talijanski povjesničar L. Valiani je obradio pak jugoslavensko pitanje u prvom svjetskom ratu zajedno s cijelim kompleksom nacionalnog pitanja u Habsburškoj monarhiji u svojoj knjizi »La dissoluzione dell'Austria Ungheria« (Milano 1966, str. 505). Budući da je autor istraživao u arhivima Beča, Pešte, Rima i Bonna te proučio golemu literaturu, njegova knjiga sadržava i bogatstvo podataka za osvjetljavanje nacionalnog pitanja u Habsburškoj monarhiji i politike Saveznika, napose Italije, prema Austro-Ugarskoj i prema jugoslavenskom pitanju.

Najvažnije djelo strane historiografije za osvjetljavanje borbe što se vodila unutar Austro-Ugarske za oslobođenje i stvaranje nezavisne čehoslovačke i jugoslavenske države svakako je »Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916—1918« od češke povjesničarke M. Paulove.²⁴ Nadopunjujući svoju ranije objavljenu knjigu »Dějiny maffie«, Paulová prikazuje na temelju nove dokumentacije češko-jugoslavensku suradnju u borbi za temeljitu preobrazbu Monarhije i osvjetljava ulogu češkog tajnog odbora Maffie u radikalizaciji češke i jugoslavenske politike u nacionalnom pogledu. U

²¹ Prikazi: D. Jankovića, JIČ 1972/1—2; D. Šepića, ČSP 1974/1; A. Vidović-Miklavčič, Prispěvki za zgodovino delavskega gibanja 1971—72/1—2.

²² Prikazi: K. Milutinovića, Mogućnosti 1972/1 i A. Mitrovića, Istorijski glasnik 1970/1—2.

²³ Prikaz: V. Strugar, JIČ 1975/3—4.

²⁴ Prikazi: J. Pleterskog, ZČ 1971/1—2; D. Šepića, HZ XXIII—XXIV/1970—71.

knjizi se donosi mnogo dotad nepoznatih podataka o postanku Majske deklaracije, o nastojanju »Mafije« da utječe i na politiku u Hrvatskoj, te o sve jačem povezivanju češke i jugoslavenske politike u borbi protiv Austro-Ugarske, naročito poslije praških svečanosti u svibnju 1918, o radu na koncentraciji stranaka u Hrvatskoj, o držanju Koalicije, osobito Sv. Pribičevića, kao i o postanku Narodnog vijeća i stvaranju Države SHS u listopadu 1918.

2) Rasprave i članci

Dok se u monografijama obrađuje većinom šira pa i sveobuhvatna tematika povijesti stvaranja jugoslavenske države, u raspravama i člancima to je rjeđe slučaj jer se oni pretežno odnose na pojedina pitanja većeg ili manjeg značenja ili pak na uža razdoblja ove povijesti. Te bismo radove mogli sistematizirati prema tome da li su sadržajno vezani za prilike i politiku u zemlji ili u inozemstvu.

a) Valja odmah napomenuti da ekonomske i društvene prilike u hrvatskim zemljama u toku prvoga svjetskog rata nisu bile predmet istraživanja, tako da i nema o tome nekih posebnih studija. Glavna pažnja je posvećena političkim prilikama i borbama, s posebnim obzirom na osnovno pitanje tadašnje hrvatske i uopće jugoslavenske politike, tj. na pitanje oslobođenja i ujedinjenja.

Političke prilike u hrvatskim zemljama i hrvatska politika osvijetljene su djelomično u radovima V. Bogdanova, K. Bastajića i B. Krizmana. V. Bogdanov je prikazao držanje Starčevićeve stranke prava prema pitanju ujedinjenja na osnovu pisanja glasila te stranke »Hrvat« od sarajevskog atentata do zabrane tog lista 1915, nastojeći dokazati da je ta stranka zauzimala prosrbijsko i proantantsko stajalište i zalagala se za stvaranje samostalne Hrvatske kao podloge ravnopravnog ujedinjenja.²⁵ K. Bastajić je obradio rad Hrvatskog sabora u toku rata s posebnim obzirom na debate o nacionalnom pitanju i izrazio mišljenje da se Starčevićeva stranka prava u nacionalnom pitanju sve više približavala Hrvatsko-srpskoj koaliciji i da se i Sabor u svojoj većini 1918. približio koncepcijama Jugoslavenskog odbora o ujedinjenju, tako da se potkraj rata ostvarilo idejnopoličko i akciono jedinstvo Sabora i Jugoslavenskog odbora.²⁶ B. Krizman je dao pregledan prikaz stranaka u Hrvatskom saboru za vrijeme rata i njihovih stavova prema ujedinjenju, posvetivši posebnu pažnju Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci i njenom predsjedniku Stj. Radiću.²⁷

O radu hrvatskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču nema posebnih rasprava ili članaka, ali se oni spominju u sklopu nekih radova o jugoslaven-

²⁵ V. Bogdanov, Starčevićeva stranka prava prema oslobođenju i ujedinjenju južnoslavenskih naroda u toku prvog svjetskog rata, JOL, 27—163.

²⁶ K. Bastajić, Hrvatski sabor i Jugoslavenski odbor, JOL, 259—367.

²⁷ B. Krizman, Hrvatske stranke prema ujedinjenju i stvaranju jugoslavenske države, PZJ, 93—128.

skom pitanju u Austro-Ugarskoj i o Jugoslavenskom klubu u Beču, kao što su radovi P. Vodopivca²⁸ o parlamentarnoj aktivnosti Jugoslavenskog kluba i K. Milutinovića o J. Smodlaku.²⁹ Što se tiče gledišta hrvatskih i ostalih jugoslavenskih socijaldemokrata o ujedinjenju, o tome ima obilno podataka u radovima V. Strugara,³⁰ koji je to pitanje mnogo istraživao, i N. Babića.³¹

U našoj historiografiji nastojala se u posljednjem desetljeću temeljitije osvijetliti politika vladajućih krugova u Austro-Ugarskoj prema nacionalnom, napose jugoslavenskom pitanju i, u povodu 50-obljetnice raspada Austro-Ugarske, naročito se ukazivalo upravo na nacionalno pitanje kao na jedan od glavnih uzroka njena sloma. N. Petrović je iznio zanimljive podatke o diskusijama o jugoslavenskom pitanju što su se vodile na sjednicama zajedničkog austro-ugarskog kabineta.³² O istoj je temi pisao i B. Hrabak,³³ a J. Pleterski je obradio politiku austrijske vlade prema Slovincima u prvom svjetskom ratu, u jednom članku koji je važan i za hrvatsku povijest.³⁴ Istražujući uzroke krize Austro-Ugarske u prvom svjetskom ratu i njenog raspada D. Đorđević³⁵ i N. Petrović³⁶ su se najviše zadržali na nacionalnom pitanju.

Pedeseta obljetnica Oktobarske revolucije dala je povoda da se u našoj historiografiji ispita utjecaj koji je ta proleterska revolucija imala na revolucionarna gibanja u našim zemljama i na stvaranje jugoslavenske države. O tome su dali zapaženije priloge S. Dimitrijević,³⁷ B. Hrabak,³⁸ I.

²⁸ P. Vodopivec, *Parlamentarna dejavnost Jugoslovanskoga kluba od septembra 1917. do marca 1918. in nastanak januarskega memoranduma*, ZČ 1973/1—3, 55—90.

²⁹ K. Milutinović, *Josip Smodlaka i jugoslavensko pitanje u Habsburškoj Monarhiji*, Rad JAZU 359, 1971, 163—287.

³⁰ V. Strugar, *Socijal-demokratija o stvaranju Jugoslavije*, Beograd 1965, str. 379; *Jugoslovenska socijaldemokratija o ujedinjenju svojih naroda*, Naučni skup u povodu 50-godišnjice, 227—249.

³¹ N. Babić, *Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine i jugoslovensko pitanje*, Prilozi VIII, 1972, 32—54.

³² N. Petrović, *Zajednički austrougarski kabinet i jugoslovensko pitanje 1912—1918. Jugoslovenski narodi pred prvi svetski rat*, Beograd 1967, 725—760.

³³ B. Hrabak, *Jugoslovensko pitanje na sednicama austro-ugarskog zajedničkog ministarstva 1914—1918*, *Istorijski zapisi* 1969/4, 553—583.

³⁴ J. Pleterski, *Slovinci v politiki dunajske vlade in dvora med prvo svetovno vojno*, ZČ XXI/1970, 177—189.

³⁵ D. Đorđević, *Raspad Habsburške Monarhije 1918 — Slučajnost ili neizbežnost*, JIČ 1968/1—2, 25—42.

³⁶ N. Petrović, *Nacionalno pitanje i slom Austro-Ugarske Monarhije*, JIČ 1966/1—2, 51—77.

³⁷ S. Dimitrijević, *Velika oktobarska socijalistička revolucija i razvitak klasne borbe i revolucionarnog pokreta na jugoslovenskim teritorijama u toku prvog svetskog imperijalističkog rata i u novostvorenoj zajedničkoj državi*, *Prilozi za istoriju socijalizma* 1968/5, 1—118.

³⁸ B. Hrabak, *Oktobarska revolucija i stvaranje Jugoslavije*, *Pregled* 1967/11—12, 419—438.

Očak,³⁹ V. Strugar,⁴⁰ N. Petrović⁴¹ i D. Janković.⁴² Posebne radove o revolucionarnim gibanjima pod utjecajem Oktobarske revolucije u hrvatskim zemljama, naročito na Jadranu, objavio je B. Stulli⁴³ u dva članka u kojima se osvrnuo na revolucionarne pokrete u austrougarskoj ratnoj mornarici 1917—1918. godine. I. Babić⁴⁴ je posvetio pažnju odjecima te revolucije u hrvatskoj revolucionarnoj periodici, a F. Potrebica⁴⁵ je pak ispitao kako je odjeknula ta revolucija u požeškoj županiji.

Raspad Austro-Ugarske i stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba u listopadu 1918. i nadalje su bili predmet istraživanja i obrade. Tu problematiku je u hrvatskoj historiografiji najtemeljitiše istražio B. Krizman, koji je u nizu svojih rasprava prikazao osnivanje Narodnog vijeća SHS, proglašenje Države SHS, misiju L. Popovića u Srbiji u studenom 1918, i misiju delegata Srpske vrhovne komande puk. Simovića u Zagrebu.⁴⁶ H. Matković je osvijetlio držanje Sv. Pribičevića i Hrvatsko-srpske koalicije prema ujedinjenju,⁴⁷ a B. Hrabak držanje socijaldemokrata u danima stvaranja Države SHS.⁴⁸ Za povijest tih prelomnih dana važni su i prilozi B. Krizmana o oslobođenju Međumurja,⁴⁹ o talijanskoj okupaciji na Jadranu te misiji Tresić-Pavičića na Krflu⁵⁰ i o preuzimanju austrougarske flote u Puli,⁵¹ kao i jedan članak P. Strčića o prilikama u Rijeci 1918.⁵²

³⁹ I. Očak, Jugoslavjanske internacionalisty v borbe za pobjedu sovjetskoj vlasti v Rossii 1917—1921, Moskva 1966.

⁴⁰ V. Strugar, Odnos jugoslovenskih socijaldemokratskih partija i grupa prema februarskoj i oktobarskoj revoluciji 1917—1918, Istorijski zapisi 1967/4, 649—659.

⁴¹ N. Petrović, Velika oktobarska socijalistička revolucija i stvaranje jugoslovenske države, Zbornik za društvene nauke Matice srpske 1967/46, 5—19.

⁴² D. Janković, Dejstvo oktobarske revolucije na političke faktore jugoslovenskog ujedinjenja, JIČ 1967/1—4.

⁴³ B. Stulli, Revolucionarni pokreti i pobune u austrougarskoj mornarici tokom 1917—1918. godine, JIČ 1967/1—4; Revolucionarni pokret mornara 1918, Zagreb 1968.

⁴⁴ I. Babić, Idejni odraz oktobarske revolucije u revolucionarnoj hrvatskoj publicistici u prvim godinama sovjetske vlasti, Prilozi za istoriju socijalizma 1968/5, 445—448.

⁴⁵ F. Potrebica, Odjeci oktobarske revolucije u Požeškoj županiji, Vjesnik Historijskog arhiva Slavonske Požege i Muzeja Požeške kotline 1963/1—2, 50—83.

⁴⁶ B. Krizman, »Prevrat« u Zagrebu i stvaranje »Države Slovenaca, Hrvata i Srba« u listopadu 1918. godine, Zbornik Historijskog instituta Slavonije 1968/6; Misija dra Laze Popovića u Srbiji (novembar 1918), Letopis MS, lipanj 1967, 570—590; Dušan T. Simović, delegat Srpske vrhovne komande u Zagrebu (novembar—decembar 1918), Letopis MS, listopad 1967, 326—349.

⁴⁷ H. Matković, Svetozar Pribičević u 1918. godini, Zbornik HIS 1968/6, 245—256.

⁴⁸ B. Hrabak, Socijaldemokrati Hrvatske, Slavonije, Srema i Istre u »prevratu« 1918. godine, Zbornik HIS 1972/9, 111—156.

⁴⁹ B. Krizman, Oslobođenje Međumurja 1918. godine, »Kaj« 1968/1, 54—62.

⁵⁰ isti, Talijanska okupacija na Jadranu i misija A. Tresić-Pavičića 1918. godine, Pomorski zbornik 1967/5, 643—669.

⁵¹ isti, Predaja austrougarskog ratnog brodovlja u Puli 1918. godine, Vojno-istorijski glasnik 1967/2, 239—266.

⁵² P. Strčić, O nekim problemima Rijeke 1918, JIČ 1968/3—4, 123—133.

O narodnim vijećima je H. Kapidžić objavio neke nove podatke koji ukazuju na njihovu suradnju s austrijskim vlastima u Bosni i Hercegovini u vrijeme raspada Austro-Ugarske.⁵³ Na političke prilike u Bosni i Hercegovini 1918. osvrnuo se u jednom članku i B. Krizman.⁵⁴

Zanimljivi za povijest ujedinjenja u tim danima jesu radovi u kojima se osvjetljava odnos srpskih stranaka u Bosni i Hercegovini i u Vojvodini prema Narodnom vijeću SHS u Zagrebu. H. Kapidžić je u jednom prilogu obradio jedan manje poznat pokušaj da se Bosna i Hercegovina, bez obzira na Narodno vijeće u Zagrebu, direktno priključi Srbiji.⁵⁵ K. Milutinović je vrlo iscrpno prikazao prilike u kojima je u redovima vojvođanskih Srba sazrela odluka da proglase ujedinjenje Vojvodine sa Srbijom.⁵⁶ O držanju vojvođanskih Srba u tom pitanju pisali su također i A. Lebl⁵⁷ i M. Botić.⁵⁸

b) Djelovanje Jugoslavenskog odbora u inozemstvu i uopće politička aktivnost političkih emigranata i iseljenika iz jugoslavenskih zemalja Austro-Ugarske u Americi bili su važni faktori u propagiranju misli oslobođenja i ujedinjenja Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske sa Srbijom i Crnom Gorom, pa je hrvatska i ostala jugoslavenska historiografija i u razdoblju 1965—75. nastavljala da se bavi istraživanjem njihove uloge u stvaranju jugoslavenske države, što pokazuju i brojne rasprave i članci posvećeni toj problematici.

Za bolje upoznavanje hrvatskih gledišta o ujedinjenju koja su iznosili hrvatski članovi Jugoslavenskog odbora, u posebnim radovima su obrađena samo gledišta F. Supila. U jednom od svojih radova D. Šepić⁵⁹ je bacio jasnije svjetlo na Supilovo shvaćanje uloge Hrvatske u procesu ujedinjenja i njenog položaja u zajedničkoj državi. Isti je autor u opsežnom uvodu Supilovih političkih spisa⁶⁰ obradio razvoj njegovih političkih koncepcija i naročito se zadržao na razdoblju Supilova rada u emigraciji 1914—1917, koje je, povrh

⁵³ H. Kapidžić, Veze austro-ugarske vrhovne komande i narodnih vijeća u vrijeme raspada Habsburške Monarhije, Godišnjak BIH XVII/1966—1967, 9—21.

⁵⁴ B. Krizman, Bosna i Hercegovina i jugoslavensko pitanje u 1918. godini, Prilozi 1968/4, 89—122.

⁵⁵ H. Kapidžić, Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918. godine, Pregled, 1965/1—2, 33—46.

⁵⁶ K. Milutinović, Vojvodina između Beograda i Zagreba 1918, Starine JAZU 1966/53, 313—362.

⁵⁷ A. Lebl, Narodni soveti vo nekoj gradovi na Banat (noemvri 1918. godina), Glasnik na Institutot za nacionalna istorija 1968/3, 35—71.

⁵⁸ M. Botić, Nacionalno-politički i državnopravni karakter i značaj rada i odluka Srpskog narodnog odbora u Novom Sadu i Velike narodne skupštine Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena 1918. godine, Glasnik Advokatske komore APV 1968/10, 11, 12, 1—38.

⁵⁹ D. Šepić, Hrvatska u koncepcijama Frana Supila o ujedinjenju, Forum 1968/2—3, 343—381.

⁶⁰ D. Šepić, Političke koncepcije Frana Supila, F. Supilo, n. dj., 7—95, Ocjene: N. Stančića, HZ XXV—XXVI/1972—73, 611—612, i T. Ganze-Aras, HZ isto, 387—406.

toga, obradio još u nekoliko prigodnih članaka.⁶¹ Pažnju zaslužuje i članak o do tada nepoznatom Supilovu prijedlogu, iznijetom pred Trumbićem i De Giullijem, o potrebi osnivanja Hrvatskog odbora.⁶²

Odnos Jugoslavenskog odbora prema politici srpske vlade u jugoslavenskom pitanju također je bio predmet više članaka i rasprava. Program srpske vlade o ujedinjenju je pobliže analizirao D. Janković u jednoj opsežnijoj i jednoj kraćoj raspravi o Niškoj deklaraciji.⁶³ S tim u vezi razmatralo se u historiografiji i pitanje unitarizma i federalizma u shvaćanjima jugoslavenske emigracije i srpske vlade. Tu valja spomenuti osobito referate D. Jankovića⁶⁴ i H. Sirotkovića⁶⁵ podnesene na znanstvenom skupu posvećenom toj problematici u Novom Sadu 1971.

Sporazum o jugoslavenskom ujedinjenju postignut između srpske vlade i Jugoslavenskog odbora na Krfu (Krfska deklaracija od 20. VII 1917) nije prestao zanimati naše povjesničare. F. Čulinović⁶⁶ je analizirao u posebnoj raspravi pravopolitički aspekt Krfske deklaracije i iznio nekoliko novih podataka o raspravama na Krfskoj konferenciji. Srpska politika poslije Krfske konferencije osvijetljena je u jednoj zanimljivoj raspravi B. Krizmana⁶⁷ posvećenoj misiji M. Vesnića u SAD koja, kako zaključuje autor, pokazuje da je Pašić napustio dotadašnju liniju zastupanja maksimalnog nacionalnog programa koja je došla do izražaja u Krfskoj deklaraciji.

U povodu 50. obljetnice osnutka Jugoslavenskog odbora većinom su se objavljivali radovi koji ispituju pojedine probleme iz široke aktivnosti Odbora. Općenito o njegovoj ulozi u stvaranju jugoslavenske države pisao je, čini se, jedino F. Tuđman.⁶⁸

Više radova je objavljeno o jugoslavenskom omladinskom pokretu u inozemstvu, o iseljeničkom pokretu i o dobrovoljačkom pokretu. K. Milutinović se osvrnuo na prvi pokušaj formiranja »Jadranske legije«.⁶⁹ O ulozi

⁶¹ D. Šepić, Frano Supilo — u povodu stogodišnjice rođenja, ČSP 1970/2, 213—228; Borba Frana Supila za ujedinjenje i ravnopravnost jugoslavenskih naroda (1914—1917), »Dubrovački horizonti« 1970/5; Supilo i Talijani, »Dubrovnik« 1970/4, 76—88.

⁶² D. Šepić, Supilov prijedlog o osnivanju Hrvatskog odbora (u ožujku 1916), »Dubrovnik« 1968/4, 106—116.

⁶³ D. Janković, Niška deklaracija (nastajanje programa jugoslavenskog ujedinjenja u Srbiji 1914. godine), Istorija XX veka X/1969, 7—111; O Niškoj deklaraciji 1914, Naučni skup u povodu 50-godišnjice..., 131—140.

⁶⁴ D. Janković, Ideje unitarizma i federalizma pre stvaranja prve jugoslavenske države, zbornik »Federalizam i nacionalno pitanje«, Beograd 1971, 191—200.

⁶⁵ H. Sirotković, Ideologija o nacionalnom jedinstvu i federativne zajednice u toku stvaranja prve jugoslavenske države 1914—1918. godine, isto, 201—207.

⁶⁶ F. Čulinović, Pravopolitičko značenje Krfske deklaracije, JUL, 165—228.

⁶⁷ B. Krizman, »Srpska ratna misija« u SAD (decembar 1917—februar 1918), JIČ 1968/1—2, 43—73.

⁶⁸ F. Tuđman, Jugoslavenski odbor i stvaranje zajedničke države jugoslavenskih naroda, JUL, 369—449.

⁶⁹ K. Milutinović, Jugoslavenski odbor i prvi pokušaj formiranja Jadranske legije, Pomorski zbornik 1967/5, 627—642.

omladine u borbi za ujedinjenje i o njenim stavovima prema Jugoslavenskom odboru dali su zanimljive priloge, donekle i memoarskog karaktera, omladinski prvaci Lj. Leontić⁷⁰ i M. Bartulica.⁷¹ D. Šepić je u svojoj studiji o pariskim danima jednog od istaknutih prvaka jugoslavenskog omladinskog pokreta, književnika A. Ujevića,⁷² prikazao, između ostalog, i prošireno nezadovoljstvo omladine s radom Odbora i gledišta omladine na pitanje ujedinjenja. O aktivnosti iseljeničkih organizacija u Južnoj Americi pisala je Z. Stefanović-Đačić⁷³ a I. Čizmić je posvetio iscrpniju studiju dobrovoljačkom pokretu među jugoslavenskim iseljenicima u SAD.⁷⁴

Veća pažnja posvećivala se dobrovoljačkom pokretu u Rusiji. L. Lovrić⁷⁵ se u jednom kraćem članku osvrnuo na taj pokret i istakao njegovu ulogu u borbi za ujedinjenje, a B. Hrabak se zadržao pobliže na javljanju disidentskog pokreta među dobrovoljcima i izložio stav Jugoslavenskog odbora prema disidentima.⁷⁶ Isti je autor, osim toga, dao nekoliko važnih priloga o političkoj aktivnosti revolucionarno orijentiranih zarobljenika iz jugoslavenskih zemalja u Rusiji koji su osnovali komunističku partijsku organizaciju i nastojali ne samo djelovati u Rusiji nego također utjecati na razvoj revolucionarnog pokreta u domovini.⁷⁷

O držanju sila Antante i SAD prema stvaranju jugoslavenske države, koje je uvelike zavisilo od njihova stava prema Austro-Ugarskoj i napose od stava Italije prema jugoslavenskom ujedinjenju, bilo je objavljeno više radova. No, dok je odnos Saveznika prema Austro-Ugarskoj bio rjeđe tretiran, politika talijanske vlade u jadranskom i jugoslavenskom pitanju (koja su bila međusobno povezana) bila je temeljitije istraživana i iscrpnije obrađena.

D. Šepić je u jednom općem pregledu izložio evoluciju politike sila Antante prema jugoslavenskom pitanju⁷⁸ i, objašnjavajući njihov odnos prema Austro-Ugarskoj, posvetio je posebnu pažnju ulozi Južnih Slavena u usvajanju politike rušenja Austro-Ugarske od strane Saveznika, do čega je došlo

⁷⁰ Lj. Leontić, Jugoslovenski odbor u Londonu i Jugoslovenska omladina, JOL, 243—258.

⁷¹ M. Bartulica, Jugoslavenski omladinski revolucionarni pokret u Austro-Ugarskoj monarhiji 1908—1918, Zadarska revija 1965/5, 371—387.

⁷² D. Šepić, Augustin Ujević u Parizu, Forum 1966/11—12, 546—575.

⁷³ Z. Stefanović-Đačić, O ulozu naših iseljenika u Južnoj Americi za vrijeme prvog svjetskog rata, JOL, 521—538.

⁷⁴ I. Čizmić, Dobrovoljački pokret jugoslavenskih iseljenika u SAD za svjetskog rata, HZ XXIII—XXIV, 1970—71, 521—538.

⁷⁵ L. Lovrić, O dobrovoljačkom pokretu Jugoslavena u Rusiji 1914—1918. godine, Zadarska revija 1966/6, 503—506.

⁷⁶ B. Hrabak, Jugoslovenski odbor prema tzv. disidentskom pokretu u Rusiji 1917. godine, Zbornik HIS 1967/5, 303—335.

⁷⁷ isti, Nastanak i obrazovanje Jugoslovenske komunističke grupe RKP(b) u proleće 1918. godine, Istorija XX veka IX/1968, 5—62; isti, Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918—1919. godine, Zbornik HIS 1966/4, 239—281; isti, Propaganda putem štampe Jugoslavena komunista u Sovjetskoj Republici 1918—1921, Istorijski zapisi 1967/4, 661—712.

⁷⁸ D. Šepić, Jugoslavensko pitanje u politici Saveznika 1914—1918, »Politički život Jugoslavije 1914—1945«, n. dj., 179—199.

tek u proljeće 1918.⁷⁹ Isti je autor osvijetlio i držanje talijanske vlade i javnosti prema težnjama Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske za oslobođenjem i ujedinjenjem⁸⁰ i u posebnim je raspravama vrlo iscrpno na osnovu nove građe obradio pokušaje koji su činjeni 1917. i 1918. da se postigne kompromis o budućoj jugoslavensko-talijanskoj granici i da talijanska vlada prizna pravo Južnih Slavena na ujedinjenje, čemu se uporno opirao talijanski ministar vanjskih poslova S. Sonnino. Tu su detaljno obrađene misija G. Borgeasa i G. Paternóa u Švicarskoj u srpnju i kolovozu 1917,⁸¹ pregovori Mola-Trumbić u Londonu u prosincu 1917, pregovori Trumbić-Torre u Londonu koji su 7. ožujka 1918. doveli do jugoslavensko-talijanskog sporazuma i omogućili da se u travnju iste godine održi u Rimu Kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske koji je imao dovesti do savezničkog priznanja Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske kao saveznika i do priznanja Jugoslavenskog odbora kao njihova predstavnika.⁸² O pitanju priznanja Jugoslavenskog odbora pisao je napose D. Janković.⁸³ Valja spomenuti da se na talijansku politiku prema stvaranju jugoslavenske države osvrnuo u jednom svom kraćem prilogu i A. Mitrović.⁸⁴

Značajna uloga pobornika jugoslavenskog ujedinjenja u Velikoj Britaniji bila je također djelomično obrađena. K. Milutinović je u jednom članku podsjetio na rad R. W. Seton-Watsona,⁸⁵ koji je sudjelovao u osnivanju Jugoslavenskog odbora i u toku cijelog rata surađivao s njegovim prvacima, a H. Seton-Watson je u jednom o većem članku ocrtao lik svog oca i osvijetlio njegova gledišta na jugoslavensko pitanje prije rata i u njegovu toku.⁸⁶

Ženevska konferencija o ujedinjenju održana u studenom 1918. bila je predmet temeljitog istraživanja dvojice dobrih poznavalaca povijesti ujedinjenja 1918. B. Krizman a⁸⁷ i D. Janković a⁸⁸ koji su u svojim radovima iznijeli mnogo novih podataka o genezi i toku te važne konferencije te sudbini njenih zaključaka o načinu na koji treba da se ujedinjenje provede u život.

⁷⁹ isti, Politika rušenja Austro-Ugarske i Južni Slaveni 1914—1918, »Naučni skup u povodu 50-godišnjice...«, 109—119.

⁸⁰ isti, Talijanska vlada i javnost prema pitanju jugoslavenskog ujedinjenja, ZR 1966/1, 1—16.

⁸¹ isti, Jadranska dilema talijanske politike 1917. godine, Pomorski zbornik 1969, 625—654.

⁸² isti, Jugoslavenski odbor i Rimski pakt, JOL, 481—520.

⁸³ D. Janković, Oko savezničkog priznanja Jugoslavenskog odbora, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 1967/3—4, 290—311.

⁸⁴ A. Mitrović, Italija i stvaranje Jugoslavije 1918. godine, »Naučni skup u povodu 50-godišnjice...«, n. dj., 263—273.

⁸⁵ K. Milutinović, R. W. Seton-Watson i Jugoslavenski odbor u Londonu, JOL, 451—480.

⁸⁶ H. Seton-Watson, Robert William Seton-Watson i jugoslavensko pitanje, ČSP 1970/2, 75—97.

⁸⁷ B. Krizman, Ženevska konferencija o ujedinjenju 1918. godine, Letopis MS, ožujak 1968; isti, Jugoslavenski odbor i Ženevska konferencija o ujedinjenju 1918. godine, Zbornik HIS 1970/7—8.

⁸⁸ D. Janković, Još o Ženevskoj konferenciji i stvaranju jugoslavenske zajednice 1918. godine, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 1968/1, 247—264.

Na kraju da spomenemo dva članka koja su izašla u stranim časopisima o problematici jugoslavenskog pitanja i stvaranja jugoslavenske države 1918. Jedan je iz pera F. Zwittera,⁸⁹ koji je tu problematiku izložio od javljanja jugoslavenske misli u XIX st. do ujedinjenja 1918, i drugi iz pera D. Šepića,⁹⁰ koji se zadržao na jugoslavenskom pitanju u prvom svjetskom ratu obrađujući vanjskopolitički i »unutrašnji« aspekt stvaranja jugoslavenske države u njegovu toku.

Dragovan Šepić

⁸⁹ F. Zwitter, La formation de l'Etat yougoslave, *Revue d'histoire moderne et contemporaine* XVI/1969, 114—124.

⁹⁰ D. Šepić, The Question of Yugoslav Union in 1918, *Journal of Contemporary History* 1968/4, 29—43.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB